

ORTA ASYA KAZAK TÜRKLERİNİN TARİHİ DESTANLARININ TEŞEKKÜL MESELELERİ

"Orta Asya Türklerinin tarihi destanlarının teşekkülü meselelerinin de tüm Türk tarihi ve folkloru içerisinde değerlendirilmesi, tanıtılması, sıra bekletmeden yapılacak önemli işlerimizdir."

Muhtarkan ORAZBAYOĞLU*

Orta Asya Kazak Türklerinin Tarihî destanlarının en eski türleri, aynı zamanda, tüm Türk milletinin eski devirlerde ortaya çıkmış olduğu eski Türk destanlarından kaynaklandığı bilinmektedir. Eski devirlere ait bazı destanların diri nuskaları, günümüzdeki Orta Asya Kazak Türklerinin bir çok destanlarında rastlanmaktadır. Örneğin, "Alpamis", "Er-Targın", "Kambar Batır", "Kobılandı Batır" gibi, Orta Asya Kazak Türklerinin destanlarında bulunmuş çok eski Türkçe kelimeler, atasözleri, deyimler, o destanların çok eski devirlerden günümüze ulaştığını, dil ve tarihî bakımdan büyük önemlerle anlatmaktadır. Çünkü, günümüzdeki Türk dünyasının mevcut olmuş tüm kültürleri, medeniyeti ve gelenekleri bütün kıtalara dağılıp hayatını sürdürüyorsa da, eskiden kalmış ana özelliklerini hiçbir zaman kaybetmemektedir. Hâlen beş bin sene evvel ortaya çıkıp kalıplaşmış, büyük bir özellik taşımış Türklük kültürümüz, eski efsanelerini, eski hikâyelerini, eski destanlarını kuşaktan kuşağa, devamlı anlatarak, canlı bir şekilde ileriye gidiyor. Yarınlara ulaşıyor. Bunlar, bizim milletimizin kaç bin senelik manevî ürünlerinden toplanmış, millî kimlikleri altında korunmuş bir değer biçilme imkânı olmayan zenginliğimizdir.

Bir milletin tarihi, kültürü, manevî zenginliği sadece milletin geçmişinde ortaya çıkardığı şeyler değil, fakat, onların hepsi de şu milletin millet olarak yaşamasında büyük önem taşıyan, diğer milletlerle münasebete getiren, millî hayatının ebedî kimlik kartıdır. Eğer bu kimlik kartımızdan ayrılacak olursak, o zaman, bizim insanlık hayatımız da kaybolacak, aynen diğer canlılar gibi karımızın doyduğuna memnun olacak durumlara gideceğiz. Çünkü, bir insanın kendi kimliğini bilmesi, kimlik kartını kendi milleti için taşıması, insanlık açısından büyük vaziyettir.

Tarihdeki bir çok baturlarımız da, aynı zamanda, kendi başının menfaatleri için değil, bütün

Türk milletinin millî kimliğini koruma, tarih ve kültür zenginliğini yarınlara ulaştırma amacıyla zir giyerek, düşmanlarla ölüm ile ömür savaşlarına girdi. Millî birlik ve beraberliklerin savunulmasına büyük katkıda bulundu. Günümüze ulaşan bir çok destanlarda, Kazak Türklerinin Orta Asya bozkırlarında yaptığı millî mücadeleler, Türk milletinin varlığını, kimliğini korumak yolundaki kan dökmüş ağır savaş olayları bulunmaktadır. Örneğin, 13. yüzyıllardan başlayarak, Nayman, Merkit, Kara Han gibi Orta Asya'da kurulmuş Türk devletleri arasında ve Moğol işgalına karşı 18. yüzyıl yarısına kadar, aşağı yukarı beş yüzyıla ulaşan bir dönemdeki büyük olayların izlerini görmemiz mümkündür.

Biz bu arada bütün Orta Asya Kazak Türkleri'ne ait 60'tan fazla çeşitli destanlarına değinmemiz, onların her birinin kendi başına taşımakta olan değişik anlamlarını, olaylarını, tarihini özetlemek için çalışmamız mümkün değildir. Çünkü biz sadece, son devirlerin olaylarını anlatmış destanlara değinerek, 17 ve 18. yüzyıllardaki Rusya ve Çin gibi sömürgecilikle uğraşan devletlerin askerî istilâsına ve siyasî baskılarına karşı meydana gelmiş olayları, fakat şu olaylarda ortaya çıkmış millî kahramanlarımızın gerçek hayatlarından yazılmış destanları anlatmaya çalışacağız. Onların tarihî teşekkül meselesine değinceğiz.

18. yüzyıllardan başlayarak, Rus ve Çin devletlerinin Orta Asya'daki Kazak Türklerine olan baskılarını daha da kuvvetlendirmişlerdi. Onlar bir yandan askerî istilâsını sürdürürken, diğer taraftan da, siyasî aldatma çarelerini aramışlardı. Bu sıralarda, Orta Asyadaki Büyük Kazak devletlerinin biri yerinde tanınmış olan Ablay Hanlığına, sık sık elçi göndererek, bütün Kazak Türklerinin kendi idareleri altına girmelerini teklif etmişlerdi. Ablay Han için yazılmış "Sabalak" adını taşıyan bir destanda, yukarıdaki tarihî olayların bazı tarafları dile getirilmiştir. "Kül-Töbe" yani "Kül-Tepe" adındaki bir yere toplanan Kazak Türklerinin büyük bir ku-

* Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Türk Kültür Varlığını Araştırma Şubesi Uzmanı.

rultayı da söz konusu olarak, bu kurultayda, Kazak Türklerinin aldığı tarihî önem taşıyan bir kararı, millî savunma hakkındaki büyük tedbirler almaktaki oybirliği, aynen destan'ın bir çok bölümünde anlatılmıştır. Bu konudaki vasikalar da tarihî kaynaklarda şöyle kaydedilmiştir: 10 Ekim 1732 yılında toplanmış olan bütün Kazak Türklerinin beğleri ve bilginleri kurultayı, Rusların teklifini reddetmiş ve Ruslara şöyle cevap vermiştir. "Biz Ruslarla sulh içinde yaşamak istiyoruz. Fakat tebaasında olmak istemiyoruz". Burada, biz halkımızın bazı destanlarını tarihdeki ortaya çıkmış gerçek olaylardan kaynaklanarak teşekkül ettiğini anlamaktayız.

Kazak Türklerinin günümüze kadar ulaşan destanları içerisinde, eski Türk düşünceleri, gelenekleri ve tarihî hayat belgeleri çok taraflardan göze çarpan "Kozi-Körpeş ile Bayan-Sulv" destanıdır. Bu destanda en eski Orta Asya Türklerinin Anayurtlarında geçirmiş oldukları göçebe hayatları, sonra mal sürüsünün azalması ve nüfusun hızla artması sebebiyle, her kıtaya göç etmeleri ve onların birbirinden ne kadar uzaklaşarak gitmiş olursa da, eski köklerinden hiç bir zaman kopmadığını, güçlü bir kültür bağlılığı varlığını dile getirmiştir. Destanda adı geçen Sanbay ile Karabay gibi iki adamın, eski Türklerin iki büyük boyunu temsil ettiği görülmektedir. Sanbay göç ederken şöyle bir vedalaşma şiiri okumuştur:

Baltalı, Bağanalı adlı ilim sağol, (Baltalı, Bağanalı el aman bol,)

Kurbağalı, filizli gölüm sağol (Kurbakalı, baldırganlı göl aman bol)

Yüzümü yakayıp, göbek bağım kesilen, (Kir cvıp kindirgimdi kesken cerim)

Oynayıp-gülüp büyüdüğüm yerim sağol (Oynayıp-kulip er cetken cer aman bol.)

Bir milletin tarihî destanlarının teşekkül meselesi, şu milletin bütün varlığına ve kültürüne değinen büyük bir konudur. Türk halkının tarih sayfalarının her dönemine bıraktığı her parça vasikaları, milletimizin tarihteki bir bütün tarihi zenginliğini oluşturan değer biçilmeyen varlıktır. Çünkü, bu konudaki araştırmalarımızın bundan sonradaki yerlerde tüm Türk tarihi ve folkloru içerisinde değerlendirilmesi, tanıtılması sıra bekletmeden yapılacak önemli işlerimizdir. Burada, biz sadece konunun çok önemli olduğuna değindik. Bu hizmetin yapılması, ilim adamlarımızın büyük katkılarıyla mümkün olacaktır. Eğer, kendi varlığımızı, kendi kimliğimizi kendimiz korumasak, "tarihte bir şeylerimizi varmış" gibi başkalarının söylentilerine inandırsak, bunların sonucunu tarihimizin, kültürümüzün ve folklorumuzun yok olmasına sebep olacaktır. Bu sebeple büyük tedbirler alınarak, yeni çalışmaların ortaya konulması beklenmektedir.

Koroğlu Destanı'nın Ortaasya Rivayetleri (Baş tarafı S.11'de)

Koroğlu'nun yaşlanması da rol oynamış olabilir. Zirâ, daireleşme ameliyesinde, birinci dairede Koroğlu, ikinci dairede Avaz Han - Hasan Han ve üçüncü ile dördüncü dairelerde Koroğlu'nun torunları ve küçük torunları merkezî figürler haline gelmektedir. Dolayısıyla, Tacik rivayetlerinde göze çarpan gelişme, Avaz Han dairesi destanlarla ilgili olmalıdır.

Bütün bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere Koroğlu, destanının efsanevî kahramanı olarak sıradan bir adam değil, atadan - babadan bir bey, bir han oğludur. Kendisi, halkını adaletle idare eden, düşmanlarına

aman vermeyen dirayetli bir hükümdardır. - Destanın Ortaasya'dan Anadolu yaylalarına doğru göçü sırasında hem çatusı, hem muhtevâsı ve hem de kahramanları zamanın ve yeni coğrafyanın, yeni medeniyet sahasının tesirleriyle muayyen değişikliklere uğramıştır. Fakat bu değişiklikler, hiçbir zaman destanı bütün metinleriyle ele alıp incelediğimizde, efsanevî kahraman Koroğlu Hanı, bir "eşkiyâ", veya "Celâli" reisi ile eşleştirmemize cevaz verecek durumda değildir. İleri sürülen delillerle, yâni tarihî vesikalardaki şahıslarla destan anlatım geleneğinde yarattığı paralellikleri hakikatmış gibi değerlendirmek, bir edebî tür olarak destanın mantığı ile bağdaşmaz.